

הרב יהודה סרבניק

מצות משלוח מנות וטעמיה

במגילה ז א "תני רב יוסף: 'זמשלוח מנות איש לרעהו' – שתי מנות לאיש אחד". ובדף ז ב "אביי בר אבין ור' חנינא בר אבין מחלפי סעודתייהו להדדי. ופרש שם הר"ן: "לא היה לאחד מהם כדי שיוכל לשלוח לחברו ולהשאיר לעצמו, לפיכך היו שולחים כל אחד סעודתם זה לזה, כדי לאכול סעודת פורים, ולקיים מצות משלוח מנות. וכ"פ הרמב"ם בהלכות מגילה (פ"ה הי"ד), וז"ל: 'ואם אין לו, מחליף עם חברו. זה שולח לזה סעודתו, וזה שולח לזה סעודתו.'"

שיטת רש"י קשה

אבל רש"י פירש: "זה אוכל עם זה בפורים של שנה זו, ובשניה סועד חברו עמו". והקשה על זה ב"י בסי' תרצה, שאם כן לא היה מקיים משלוח מנות אלא אחד מהם. ואם נפרש ברש"י, שהמוזמן היה שולח מנות בלא"ה, אם כן אין חרוש בהא דמחלפי סעודתייהו.

די"מ – משלוח, לאו דוקא

מדברי ד"מ נראה שהחדוש הוא, שהמוזמן יצא, אף על פי שלא שלח. וקמ"ל, דלא בעינן "משלוח" דוקא. אלא שלפי זה קשה, מה מכריח את רש"י לפרש שלא עשו כן באותה שנה, כמו שפירש מהרש"א?

ט"ז – אע"פ שהחליפו, אין זה כפורע הלואתו

הט"ז ישב שיטת רש"י, שהמוזמן היה שולח מנות לאיש אחר. והחדוש הוא, שהיו אומרים זה לזה, אכול אצלי בשנה זו, ואני אוכל אצלך בשנה הבאה, וקמ"ל דלא הוי כפורע הלואתו, ונחשב למשלוח מנות. ועל כן לא פירש רש"י שהחליפו סעודתם באותה שנה, שאילו החליפו באותה שנה, לא היה יוצא בזה י"ח משלוח מנות, כי מכיון שמחזיר את התמורה מיד, הוי כפורע הלואתו. וקשה לי על דרך זו. לפי זה עיקר החדוש הוא באמירתם, ולא היה לו לרש"י לסתום: דהא בלא אמירה פשיטא שמותר אפילו באותה שנה, ואין זה כפורע הלואתו. וכפי שנראה להדיא בגמרא שם, שאמוראים שקבלו משלוח מנות, שלחו מ"מ לשולח. ואדרבא, כשאינו מחזיר, עלול הדבר לגרום לאיבה. ואם כן, לא נתבררה עדין שיטת רש"י, כיצד יצא המחמן ידי חובתו במשלוח מנות.

מגן אברהם – מי שאוכל על שלחן חברו, פטור ממשלוח מנות

המגן אברהם בסי' תרצה ס"ק יג כתב: "ונ"ל דמי שאוכל על שלחן חברו, ולא הכין לו כלום, פטור ממשלוח מנות. וכן משמע קצת ברש"י גבי מחלפי סעודתייהו להרד"י. באר בזה שיטת רש"י, שכיון שהמוזמן לא הכין סעודת פורים עבור עצמו, פטור ממשלוח מנות. אבל צריך לברר, מנין לו חדוש זה. דמסברא אין לו כל הכרח. מדוע יפטור ממשלוח מנות כשלא הכין לעצמו סעודת פורים?"

ביח – טעמו של משלוח מנות להרכות אהבה ורעות

בב"ח כתב: "דטעם משלוח מנות הוא, כדי שיהא שמח ושש עם אוהביו ורעיו, ולהשכיך ביניהם אהבה ואחזה ורעות. אם כן, אם יסעד אחד עם חברו ורעהו, הריהם בשמחה ובטוב לב משתה יחד, ופטורים הם מעתה מחיוב משלוח מנות." טעמו של הב"ח מתאים למה שכתב "מנות הלוי" בטעם המצוה – "להרבות השלום והרעות, הפך דברי הצורך, שאמר, 'מפוזר ומפורד'." לכאורה היה נראה לבאר סברת המג"א, על פי מה שכתב הב"ח. אולם נראה, שהמג"א תלה הדבר בזה שלא הכין לעצמו סעודת פורים, ולא בשמחה ששמח עם חברו. ועוד, לדעת המג"א – האורח פטור מחיוב משלוח מנות; ואילו לדעת הב"ח הוא חייב, אלא שיצא ידי חובתו בשמחה זו ששמחו יחד.

טעמו של תרומת הדין – להשלים סעודתו של חברו

וע"כ צריך לומר, שטעם אחר היה לו למג"א במצוה זו. הנה בספר תרומת הדין סי' קיא הביא שאלה, האם יוצאים ידי חובת משלוח מנות בדברים שאינם מיני מאכל. והשיב, שכיון שמשלוח מנות הוא להשלים סעודת פורים למי שאין לו, אין יוצאים ידי חובה, אלא אם כן שולחים אוכל או משקה. על פי טעם זה מובנים היטב דברי המג"א. חיובו למלא חסרון סעודת פורים של חברו הוא, שכאשר הוא מכין לעצמו, עליו לזכור גם את חברו שאין לו. אבל כשלעצמו איננו מכין, פטור גם ממשלוח, ד"ואהבת לרעך כמוך" כתיב. ואם לעצמו אינו מכין, אינו מחויב לטרוח עבור חברו.

נראה להוכיח מפסק אחר של המג"א, שאמנם למד כטעמו של תה"ד. בסק"א שם פסק, שחייב לשלוח דוקא מנות מבושלות, הראויות לאכילה. אם כדעת הב"ח, שטעם המצוה הוא להרבות אהבה ורעות – מה לי מנות ראויות לאכילה, מה לי דברים אחרים. רק לטעמו של תרומת הדין, שהמצוה באה להשלים סעודת פורים של המקבל, הפסק מובן.

מצאנו שתי דרכים בישוב דרכו של רש"י, הנובעות משתי גישות בהבנת המצוה של משלוח מנות. ובאמת, מלבד הנפק"מ הזו – האם המוזמן אצל חברו פטור

מלקיים את המצוה, או יצא ידי חובת המצוה — ישנן עוד הלכות רבות במצוה זו, התלויות בטעם ותכלית המצוה. נעמוד על כמה מהן.

דעת הרמ"א כבי"ח

הרמ"א בסי' תרצה ס"ד פסק: "אם שולח מנות לרעהו והוא אינו רוצה לקבלם או מוחל לו — יצא." וכתב עליו הפר"ח, "תימה, זה מנין לוי?" בשו"ת חת"ס חאו"ח סי' קצו, תלה את דינו של הרמ"א בשני הטעמים הנ"ל. לטעם תה"ד, שתכלית המצוה היא להשלים סעודת פורים — אם לא קבלו חברו, לא נתקיימה המצוה. אבל לטעמו של הבי"ח ו"מנות הלוי", שתכלית המצוה היא להרבות אהבה ורעות — כיון ששולח לו, הראה בזה חבתו, ומתרבה האהבה. מפסקו של הרמ"א נראה, שהעדיף את הטעם השני.

לדעת רמ"א גם אשה נשואה חייבת במשלוח מנות

אבל החת"ס שם הקשה על הרמ"א, דסתר עצמו, מדפסק באותו סעיף, "ואשה חייבת במתנות לאביונים ומשלוח מנות כאיש". והקשה עליו הפר"ח, מנא ליה דין זה. ואדרבא, כתיב "איש לרעהו", ויש לדייק, איש — ולא אשה! ובקרבן נתנאל בפ"ק דמגילה סק"ח ישבו, שכיון שאף הנשים היו באותו הנס, יש להשוות אשה לאיש. ומה שנקטו במגילה לשון "איש", למעוטי אשה, היינו אשה נשואה, שרשות אחרים עליה. כמו שמצאנו פטור של אשה ממצות כבוד אב ואם, לפי שאין סיפק בידה לעשות. אבל ברכי יוסף דחה דבריו. — הרי מן התורה מעשה ידיה של אשה לעצמה. מכבוד אב ואם היא פטורה, לפי שאינה מצויה אצלם, אלא אצל בעלה. אבל אין זה טעם לפטרה ממשלוח מנות. בחת"ס שם, רצה לפטור אשה נשואה, מפני שחשובה סמוכה על שלחן אחרים, שבעלה חייב במזונותיה, ואם כן על פי מש"כ מג"א, שהסמוך על שלחן אחרים פטור ממצות משלוח מנות, מובן מדוע אשה נשואה פטורה. ועל כן כתוב בקרא "איש" — למעוטי אשה. אבל אלמנה ודאי חייבת. אולם הקשה שם, שלפי זה הרמ"א סותר את עצמו. — לגבי שולח מנות לרעהו שלא קבלם, פסק כטעמו של הבי"ח, דיצא י"ח. וכאן משמע, דס"ל כטעמו של תה"ד.

לענ"ד אין כאן סתירה כלל, ואדרבא, מוכח מהרמ"א שהולך לשטתו, ומבין את המצוה כטעמו של הבי"ח ו"מנות הלוי". שהרי הרמ"א סתם שאשה חייבת במשלוח מנות, ולא חלק בין אשה נשואה ללא נשואה כפי שחלק השו"ע בהלכות כבוד אב ואם (יו"ד רמ סי"ז). ש"מ דלא סבירא ליה לחלק בזה, וכל אשה חייבת, אף הנשואה, הסמוכה על שולחן בעלה. ומדאינה נפטרה, יש ללמוד שסבר כטעמו של "מנות הלוי", להרבות אהבה ואחווה, וטעם זה שייך גם למי שסמוך על שלחן אחרים. ומה

שחקשו עליו מקרא ד"איש לרעהו", יש לומר, דכיון דהושוו נשים לאנשים בכל מצוות פורים, כיון שהיו באותו הנס, אם כן אף דכתיב ב'ל' זכר, לאו למעוטי אשה אתא. ועוד י"ל, כמו שכתב קרבן נתנאל, — איש לרעהו — למעט אשה, שלא תשלח לאיש. אבל לרעותה חייבת. וכ"נ מהמשך דברי הרמ"א. לאחר שכתב חיוב האשה במשלוח מנות, כתב: "ואשה תשלח לאשה ואיש לאיש אבל לא בהיפך".

אין מברכים על משלוח מנות — שני טעמים

נראה להביא ראיה נוספת לכך שהרמ"א הולך בדרכו של "מנות הלוי" בטעם המצוה. בחדושי מהר"ץ חיות על מגילה שם, הקשה: מדוע אין מברכים על מצוה זו? — מה שאין מברכים על מצות צדקה, הוא ע"פ מה שכתב הרשב"א בתשובותיו סי' יח, שכל מצוה שאינה תלויה במקיים אלא בדעת אחרים, אין מברכים עליה, שמא לא ירצה העני לקבל הצדקה. וכן היה אפשר לישב לכאורה גבי מצות משלוח מנות, שתלויה בדעת אחרים. אולם לדעת הרמ"א, שפסק שאף אם לא נתקבל המשלוח — יצא השולח י"ח, מדוע לא יברך? ותירץ, דיצא י"ח ברכה בברכת "שעשה נסים", שמברכים קודם קריאת המגילה. ואין תירוצו מתקבל. הרי ברכת "שעשה נסים" אינה ברכת המצוות, אלא ברכת השבח, והראיה, שבנוסף על ברכה זו מברך בחנוכה על הדלקת נרות, ובפורים על מקרא מגילה. ומדוע לא יברך גם על מצוה זו ברכת המצוות אקב"ו?

בספר "מקראי קדש" לגרצ"פ פרנק, כתב לישב את קושית מהר"ץ חיות, על פי מה שכתב הרמב"ם בפ"א מהלכות ברכות, וז"ל: "וכל מצות עשה שבין אדם למקום, בין מצוה שאינה חובה, ובין שהיא חובה — מברך עליה קודם לעשייתה." ובכסף משנה שם העיר: "דקדק רבינו לכתוב שבין אדם למקום, לומר דבמצוות שבין אדם לחברו, כגון עשיית צדקה וכדו', אין מברכין עליהן". רצה הרב פרנק ללמוד מכאן, שלדעת הרמב"ם אין מברכים על מצוות שבין אדם לחברו. אבל לענ"ד יש לדחות ראייתו משם. שהרי יש לתמוה על כלל זה: מנין לו לרמב"ם לחלק בכך? וכי כשמקיים מצוה שבין אדם לחברו, אינו מקיים בכך גם מצוה שבין אדם למקום? וכי לא מפני צווי המקום מקיים הוא מצוה זו? ועוד, אם נדקדק בלשון הרמב"ם והכ"מ נראה, שהרמב"ם כתב "מצוות שבין אדם למקום", לא כדי למעט בזה כל המצוות שבין אדם לחברו, שאין מברכים עליהן. אלא רצה לומר. כל מצוות שבין אדם למקום מברך עליהן, ואינו מברך על כל המצוות שבין אדם לחברו. שהרי יש מצוות שבין אדם לחברו שאין מברכים עליהן, כמצוות צדקה וכדומה, וכנראה מן הטעם שכתב הרשב"א. אבל יתכן שיש מצוות שבין אדם לחברו, שמברכים עליהן.*

* הפשתי ולא מצאתי מצות עשה שבין אדם לחברו שמברכים עליה. וא"כ מסתבר להבין את

בשורת שרידי אש ח"ב סי' מו הביא ישוב מקורי לשיטת הרמ"א. וז"ל שם: "י"ל, שמשלוח מנות הוא להרבות שלום ואהבה ורעות, כמו שכתב החת"ס. והנה, אף שבכל המצוות, גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה, ומברכין "יצונו" – במשלוח מנות, טוב שיתן מרצונו החפשי, מתוך רגש של אהבה לאחיו העברי. ואם הוא נותן רק על פי צווי – הוא מפחית מדת האהבה. וכן הדין בצדקה; שאם הוא נותן מתוך רחמנות או מתוך אהבת ישראל – טוב יותר ממי שנותן מתוך צווי וכפיה... ואפשר שמשום כך אין מברכין על כבוד אב ואם."

מצאנו איפוא, שאי אפשר לישב את פסקו של הרמ"א, אלא על פי הסברו של מנות הלוי בטעם משלוח מנות, וכפי שישבו ב"שרידי אש". ולפי מה שנתבאר לעיל, אזיל בזה לשיטתו.

כשאין המקבל יודע מי שלח לו מנות

שאלה נוספת, התלויה בשני הטעמים של מצות משלוח מנות, הביא בשורת כת"ס חאו"ח סי' קמא סק"ב, בענין מי ששולח מנות לרעהו, ואין המקבל יודע מי שלח לו. האם יוצא המשלח י"ח? – לפי טעמו של תה"ד, שתכלית המצוה היא למלא חסרון סעודת פורים למי שאין לו, הרי זו כמצות צדקה, ויש לומר דהכי עדיף טפי, דומיא דצדקה, המשובחת כשהיא ניתנת בסתר. אולם לפי טעמו של "מנות הלוי", שתכלית המצוה היא להרבות אחוה ורעות – אם לא ידע המקבל ממי קבל, לא יצא השולח ידי חובתו. וכה"ג מצאנו במסכת שבת י א: "אמר רב, הנותן מתנה לחברו – צריך להודיעו... מכאן ארשב"ג הנותן פת לתינוק – צריך להודיע לאמו". ובפירש"י שם: "אם נתנה בביתו שלא מידיעתו, צריך להודיעו שמידו באה לו, שמתוך כך יהא אוהבו."

האם כופים על מצות משלוח מנות?

עוד יש לתלות בשני הטעמים הנ"ל, מה שחקרו האחרונים, אם כופין על מצות משלוח מנות. לטעמו של "מנות הלוי" והב"ח, ודאי שאין מקום לכופ על מצוה זו. שהרי כל עיקרה בא להרבות אחוה ורעות, והכפיה תביא לתוצאות הפוכות. אבל לטעמו של תה"ד, שתכלית המצוה היא להשלים סעודת פורים, יש מקום לכופ על מצוה זו כעל כל המצוות שבתורה.

הרמב"ם כדברי הרב פרנק. ובאשר לסברת החילוק שבין מצוות שבין אדם למקום למצוות שבין אדם לחברו, דבר "שרידי אש" המובאים להלן טובים וטובים לכל מצוות שבין אדם לחברו. והכל בכלל מה שכתב הרמב"ם בשמונה פרקים פרק ו, שבמצוות השכליות – החסיד גדול מהכובש את יצרו. – הערת עורך

גדולתו של פורים

ונסיים, במה שמובא בשל"ה (פ' תצוה) בשם האריז"ל, דיום כיפורים פירושו – כ"פורים", היינו שהוא בעין פוריה, מכאן, שפורים גדול בדרגתו יותר מיום הכפורים, שהרי מי נתלה במי? – קטן נתלה בגדול. ולכאורה הדברים סתומים. היתכן שיום הכפורים, שהוא יום סליחה ומחילה, שאין בו לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות, כל הרע מתבטל ביום זה אצל האדם, עד שאמרו חז"ל שביום זה היצר עצמו מתהפך לטוב, וזו המדרגה של "לעתיד לבוא", כמשי"כ הרמב"ן (נצבים ל 6) עה"כ "ומל ה' את לבבך", שלעתיד לבוא יהיה בטל היצר, – יהיה פורים גדול ממנו? ומישב רבינו ירוחם ממיר בספרו "חכמה דעת ומוסר", על פי העיקרון של "מנות הלוי" והב"ח, שכל עיקרו של היום הוא, להרבות אהבת הבריות. ביום הכפורים – על אף עוצם גדולת היום, קיים עדיין מקום לקטרוג. כשעומדים כל היום בבית המדרש ועוסקים בתפלה וקדושה, אין זה פלא כ"כ אם אינם חוטאים. אבל ינסו נא לפתוח חנויותיהם, ולעסוק במשא ומתן, האם גם אז לא תשרור שנאה וקנאה ביניהם? מעלתו של יום הכפורים היא, שלמרות היותו יום חול, יום של אכילה ושתייה ומו"מ, עם כל זה מגיעים בו למדרגה הגבוהה של יום הכפורים, אהבה ואחוה שמחה ורעות.

אצל ישראל ז"ל, היו כל ימות השנה כפורים. כוונתי לאותה בחינה של נתינה ללא חשבון, שמתוכה צומחת אהבה ואחוה ושלוה ורעות. אשרי מי שפורים האיר כך את דרכו בחיים, עד שהפך את ימיו לימים הגדולים במדרגתם מיום הכפורים. נלמד ממנו, לתקן באהבת ישראל, את הפגם של "מפוזר ומפורד", שהיה סבה לצרותינו במשך כל הדורות, ונזכה לגואל צדק במהרה בימינו.